

Шаршеева К.А.

**АТА-ЖУРТТУН АСЫЛДЫГЫ ШАТМАН САДЫБАКАСОВДУН
РУХИЙ ДҮЙНӨСҮНДӨ**

Шаршеев К.А.

**ЦЕННОСТЬ ОТЕЧЕСТВА В ДУХОВНОМ МИРЕ
ШАТМАНА САДЫБАКАСОВА**

К.А. Sharsheev

**THE VALUE OF THE FATHERLAND IN THE SPIRITUAL WORLD
OF SHATMAN SADYBAKASOV**

УДК: 894.341

Макала Ш. Садыбакасовдун поэтикалык чыгармаларындагы Ата-журт темасынын чыгылдырылышы илимий изилдөөгө арналат. Ата-журт феномени социалдык-психологиялык аспектке иликтенет.

The article is devoted to scientific research of reflecting the theme of the fatherland in poetry of Sh. Sadybakasov. The phenomenon of the Fatherland is considered in the socio-psychological aspects.

Кайберен жүзүн жууган сууң ичкем,
Бейпилдик нан жыттанган талаанда өскөм.
Уулумун, келечекке канат жайып,
Актаймын ишенчиңди менден күткөн.

Бул ыр саптар кыргыз адабиятынын чебер калемгери Шатман Садыбакасовдун эл жерге болгон сүйүүсүнөн жаралган. Өскөн жердин, ичкен суунун ыйыктыгын жогору сезген, аны баалаган акын мекен алдындагы чыгармачылык милдети зор экенин билген. Ишеничти актоо оңойго турбайт. Калемгер эл жердин ишеничин актоо ыйык экенин да чыгармачылыгы менен далилдеген. Айталы Мекенди сатуу кандай чыккынчылык экенин жана мекендин ыйыктыгын даңазалаган кыргыз драматургиясындагы залкар чыгарма болгон “Ак боз ат” драмасында кандай чагылдырса, Мекенди коргогон баатырлардын эрдигин “Керме-Тоо” тарыхый драмасында сүрөттөгөн. Ал эми “Бир үзүм жалын” аттуу өспүрүмдөрдүн дүйнөсүнө багытталган повестинде тоодогу кыргыз турмушунун жана анын табийгатынын сулуулугун, чыгармачылык эргүүгө бай кереметин, андагы кен байлыктарын, жайлоодогу кыргыз турмушун өтө зор тарбиялык маанинин камтып жазган. “Күндөр” романында болсо Улуу Ата-Мекендик согуш жылдарындагы кыргыз аялдарынын атуулдук сапаттарын даңазалаган. Айтор баарын санап олтурса Шатман Садыбакасовдун кайсыл чыгармачылык кырын албайлы атуулдук сезим сезилип турат. Шатман агай бар болгону 51 жыл гана өмүр сүргөн экен. Бирок ошол аз жана саз өмүрүндө нукура кыргыз жыттанган чыгармаларды жаратып кетти. Эгер аман

болгондо кайран асыл инсан Ата-Журттун кайгы кубанычын калем менен тарыхка калтырып келмек экен. Бирок ошондой болсо да Шатман Садыбакасовдун чыгармачылыгынын кайсыл кырын албайлы ал ар бир кырынын туу чокусуна чыга алган. Мейли прозаик катары же драматург, акын катары чыгармалары менен кыргыз адабиятында өчпөс изин калтырган. Ал издердин тереңинде биз сөз кылып жаткан Ата-Мекен темасы, атуулдук ой жүгүртүү өзгөчө орунда турат. Окумуштуулук өмүрүндө Шатман Садыбакасовдун чыгармачылыгына өзгөчө баа берген профессор Качкынбай Артыкбаев да биздин оюбузду төмөнкүдөй далилдейт: “Туулган жердин тузун актоо, анын ишеничин аткаруу, мекенге ак кызмат өтөө айтканга оңой болгону менен өтө жооптуу чоң жүк. Аны жүзөгө ашыруу үчүн адам эң биринчи иретте өз жерин, өз мекенин жанындай сүйө билүү керек. Ансыз ар ким жеке башынын камын көрүүдөн өйдө көтөрүлө албай калышы мүмкүн. Шатман Садыбакасовдун чыгармаларында бул маселе өтө курч коюлат жана жазуучунун түзгөн көркөм образдары өз жерин, өз мекенин сүйүүнүн мыкты үлгүлөрүн берүү даражасына чейин көтөрүлөт.”

Чыгармачылык башаты эл жерден башталаарын жакшы түшүнгөн Шатман Садыбакасов прозалык чыгармаларында, драматургиясында кандай чагылдырып келген болсо, өз поэзиясында да эл жердин кереметин эң бир таасын сүрөттөгөн. Эмесе чыгаан калемгердин поэтикалык дүйнөсүндөгү атуулдук ырларына саресеп сала өтөлү. Акындын атуулдук ырларга бай экенин анын поэтикалык изденүүсүнөн кеңири жолуктурабыз. Мисалы: «Ата-журт», «Жерим», «Тоо суусуна», «Киндик дөбө», «Капчыгайда», «Кашка-Суу», «Жайлоо ырлары», «Айлыма кат» аттуу ырлары Шатман Садыбакасовдун Ата-журттун чыныгы атуулу экенин далилдейт.

Чаңкайган чамгарактан чыкпаса айым,
Сууң ичип, даныңды жеп не кылайын.

Энедей көп балалуу момурайган
Ата-Журт маңдайындан кагылайын.
Жашарган ден-соолугу секунд сайын,
Толкундап сени ырдабай, кимди ырдайын.
Толкуну айды чапчып күр-шар эткен,
Ата-Журт өмүрүндөн кагылайын!

Булак, дарыя, көл дегеле суу аттуунун баары дүйнөлүк поэзиянын, анын ичинде, сөз-сүз, кыргыз поэзиясынын көөнөрбөс, бөксөрбөс предметине, тирүү «каарманына» айланганы белгилүү чындык. Шатман Садыбакасов да Ата Журттун тоо ташын сүйүү менен катар ар бир жаратылышын башкача көз караш менен карап баалаган. Ал жаратылыштын кооздугуна көз артып эле тим болбой, өзүнүн ошол туштагы психологиялык абалын, ички драматизмин, ой сезимин ага синтездештирип жиберүүгө чебер болгон. Анын ырларындагы көчөт байлаган образдуулук, романтикалуулук өндүү позитивдүү белгилер: «Булак ырдайт», «Ысык-көл», «Жашыл өзөн», «Булак уктап калыптыр», «Капчыгайда», «Көл вальсы», «Булуттар» жана башка ырларында өөрчүп, тереңдетилип жүрүп олтурат да Шатман Садыбакасов зор мээнет менен курган «бийик, кооз поэтикалык имараттын» ажырагыс бөлүгүнө айлангандыгы бизди ынандырат.

Акын туулган жерге деген жалындуу сезимин эч нерсеге айырбаштап, алмаштырбай өмүр бою кастарлап өтүүгө даяр, ал патриоттук сезимин өзүнө гана таандык болгон назик ыргакка толгон лирикалуулук менен ийинине жеткире айтып берет.

Кечемин, таш кулатып аксын өзөн,
Сүз десең океандан сүзүп өтөм.
Караса кабак бүркөп эл уяты,
Калтырап тамчы сууна чөгүп кетем.

Акын үчүн Мекенди сүйүү бул ошол сүйүүдөн бүткүл адамзаттын идеалын көрүүгө куштарлануу жана колдон келишинче ага көмөк болуп, кол кабыш кылуу дегендикке жатат. Муну акын дагы бир ырында

Жашыл өзөн - менин жерим,
Жаштык берет сенин демин.
Эмчегинден сүт сезилип,
Жүрөгүндөн көрүнгөнмүн.
Жашыл байрак жерим...жерим,
Жаным бирге элим...элим.
Буулум кийип, булут миндим,
Жыргалым ай, сенин...сенин.

Акын ыр жыйнагынын атын да “Жашыл өзөн” деп атаган. Туулган жери-акындын бүт каны-жанын кыймылга келтирген чоң кан тамыр сыяктуу бүт тулкосуна сиңген өмүр шериги, таянары жөлөнөөрү. Орус элинин улуу сынчыларынын бири Писаревдин ою боюнча чыныгы акын “жүрөк каны, жалындаган жаны”

менен жазыш керек. Садыбакасовдун атуулдук лирикасы-чынында жүрөк каны, жалындаган жаны менен жазылган ырлар. Ырларынын уйкаштыгы, строфанын курулушу, ыр өлчөмдөрү бул оюбузду дагы тереңирээк далилдейт. Башкача айтканда, строфалардын курулушу да, уйкаштык да, ыр өлчөмдөрү да элпек, окуганга жеңил, эч кандай кыйноо менен эмес, табигый жаралгандай.

Адатта акындар дүйнөнүн кубулуштарын жөн адамдарга караганда назинирээк сезип, башкача көрөт эмеспи. Сезимтал акын Шатман Садыбакасов да табийгаттын жөнөкөй көзгө көрүнбөгөөн жана угулбаган көрүнүштөрүн таамай кармап, анын учкул кыялы чебер сүрөтчү гана тарта турган элестерди жаратат. Мисал келтирсек, акын тоо суусунун кереметтүү көрүнүшүн өз алдынча мынтип элестетет:

Айчыктуу ак калпагын алчылантып,
Айкырып кыргыз чаап бараткандай,
Колунан сыр найзасын мелтиретип,
Душмандан эрдин кунун талашкандай,
Түбүнөн күрсө-күрсө барскан уруп,
Сайкүлүк ооздук чайнап таң ашкандай,
Комдонуп алачыктай чулу ташка,
Өгүздү жыга чапкан арыстандай,
Тоо суусу...

Капырай күүң кандай, сезиң кандай?

Жаратылыштын, айлана чөйрөнүн ажайып көрүнүшү көргөн көздү тойдуруп, адамды ыракатка бөлөп, ой кыялын көккө учурган менен, аны сөз аркылуу жеткире айтып, көз алдыга жандуу сүрөт тартып, көркөм элес катары эмоцияга таасир этүү поэтикалык чеберчилиги бийик акындын гана колунан келмекчи. Акын үчүн Мекенди сүйүү бул ошол сүйүү бул ошол сүйүүдөн бүткүл адамзаттын идеалын көрүүгө куштарлануу жана колдон келишинче ага көмөк болуп, кол кабыш кылуу дегендикке жатат. Ал кандай жерге барбасын, дүйнөнүн кандай кооз шаарларын кыдырбасын баары кыргыз жеринин кооздугу жана сулуулугу кымбаттыгын байкайбыз. Мисалы “Сагындым” аттуу ырында:

Көзүмдөн учуп Ала-Тоо,
Көөдөнүм ырдап, сыбызгып,-
Парижде жүрүп бир күнү,
Жыттагым келди кымыздык.
Жети атам ою жетпеген,
Жетимиш дүйнө аралап.
Ыраазы болбой баары бир.
Издегим келди карагат
Ажайып... жомок издесен,
Ажайып... баары төгүлгөн.
Рим да жакпай, чикирттеп.
Издегим келди көбүргөн.
Ач койнунду сагындым,

Айланайын тууган жер-
Чакырам бороон чапкынды.
Чалыкпас азоо буудан бер.

Акын Ала-Тоонун кымыздык, көбүргөн, эрмени жыттанган абасын эч бир дүйнөдөн тапкан эмес. Париж, Римдин кооздугун да Ала-Тоонун абасына, кереметтүү кыргыз жергесине, мал киндиктүү кыргыз жашоосуна алмаштыргысы келбейт. Калемгер Ата-Журттун тоо ташын, токойлорунан өйдө жанынан артык көргөн. Шатман Садыбакасовдун ырларында мындай кооз көркөм, элестүү сүрөттөрдүн арбын кездеше тургандыгын белгилөө менен автордун дегеле турмушу менен жаратылыш жандуу адам экендигине атайы көңүлдү бурууга туура келет. Жаратылыштын сырын, анын табиятын сезип андап туя билген адам жашоого, тиричиликке башкача көз караш менен жашаары белгилүү. Бул ойлорубузду профессор Качкынбай Артыкбаевдин пикири дагы бир жолу тастыктайт: “Табийгат адамдын канына сиңген эң бир кыйбасы катары анын аң сезиминде бирге жашоо керек. Ошондо гана ал жерди-элди, мекенди сүйүүнүн маанилүү чордону болуп кызмат аткарууга өтөт. Акын Шатман Садыбакасовдун ырларынан дал ушул

ажыралгыс диалектикалык биримдиктин көркөм элесин көрөбүз. Кыскасы тууган жер, анын ажайып кооз көрүнүштөрү автор үчүн бүтпөгөн өмүр, кыймылдуу мезгил. Адам тагдыры менен ажыралгыс болуп чырмалышкан эң сүйгүнчүктүү ыйык жан”. Ооба, Шатман Садыбакасовдун кол жазмаларын барактап олтуруп профессор Качкынбай Артыкбаев туура белгилендей асыл адамдын бүт өмүрү Ата-Мекенге кызмат кылууга багытталганына ынанасың. Ал өз ырында убада бергендей Ата-Мекендин, Ата-Журттун ишеничин актады. Ар бир жазган чыгармасы менен адамдардын атуулдук сезимин ойготкон улутубуздук рухий жарчысы болуп кылымдарды карыта бермек.

Адабияттар:

1. Ш.Садыбакасов “Жашыл өзөн”, Ф. Кыргызстан, 1968-ж.
2. К.Артыкбаев “Актаймын ишеничинди менден күткөн”, Ала-Тоо журналы, 1983-ж., №8.
3. Ө.Данкеев “Чебер калемгер”, Ф. Мугалимдер газетасы, 1982-ж., 26-май.
4. М.Тойбаев “Күнү күлүп турган калемгер”, Кыргызстан маданияты, 1982-ж., 27-май.
5. Ш.Бейшеналиев “Мөөрөйлүү өмүр”, Кыргыз Туусу, 1992-ж., 28-май.

Рецензент: к. филол.н., доцент Егимбаева С.К.